

Research Paper

Explaining the Influence of Progressive Postmodern Theatre Components from Lyotard's Socio-Cultural Views

Shahrokh Amirian-Doost^{1*}, Shamsolmoluk Mostafavi², Esmail Bani-Ardalan³, Maryam Bakhtiarian⁴

1. PhD Student in Philosophy of Art Department of Philosophy of Art, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran.

2. Associate Professor Islamic Azad University, North Tehran Branch, Department of Philosophy, Tehran, Iran.

3. Associate Professor Art University, Faculty of Art Research, Department of Philosophy of Art, Tehran, Iran.

4. Assistant Professor Islamic Azad University, Science and Research Branch, Tehran, Iran.

*The present article is based on the doctoral dissertation of the first author, consulting of the second and third authors, under the guidance of the fourth author, with the title: "Cultural-philosophical components of dance-theatre with an emphasis on Birringer's opinions".

<https://doi.org/10.22034/scart.2025.140072.1407>

Received: November 15, 2023

Accepted: June 14, 2024

Available online: June 22, 2025

Keywords:

Lyotard's social-cultural theory, Postmodern theatre, Postmodern theatre components, Postmodern status, Progressive postmodern theatre

Abstract

The leading postmodern theatre includes the writing style and the executive style of postmodern theatre, after the Artaud Theatre. This style of theatre has maintained its presence in the theatre of the world until the modern era. Postmodern theatre in the 1930s is featured in Artaud's critical writings of the theatre of his time. On the other hand, the background of the postmodern movement since the 1960s and in response to the school of modernism can be traced. Many thinkers have developed their ideas and through the movement the core of postmodern thought. The first and most influential of these is the French thinkers Jean-François Lyotard, the postmodern thinker of France. Attention to human, culture and human societies has always been emphasized in postmodern thought. On the other hand, by analyzing the components of progressive postmodern theatre, it seems that that postmodern theatre style has the greatest influence on the intellectual stage of postmodern thinkers, especially Lyotard's socio-cultural theories. This article aims to prove this with strong studies. The fundamental question in this regard is how the socio-cultural aspects of Lyotard have influenced the progressive postmodern theatre? The present paper obtains appropriate scientific data by studying the library and adapts the most prominent components of postmodern theatre with the cultural and social aspects of Lyotard by adopting an analytical-comparative method. This will show that the foundation of the special components of this style of theatre is rooted in the theoretical, cultural and social aspects of Lyotard. Lyotard's most important socio-cultural views are in *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*.

Amirian-Doost, Sh., Mostafavi, Sh., Bani-Ardalan, E., Bakhtiarian, M. (2025). Explaining the Influence of Progressive Postmodern Theatre Components from Lyotard's Socio-Cultural Views. *Sociology of Culture and Art*, 7 (2), 91-105.

Corresponding author: Shahrokh Amirian-Doost

Address: Islamic Azad University, Science and Research Branch, Department of Philosophy of Art,

Email: Shahrokh.amirian@gmail.com

Extended Abstract

1- Introduction:

Postmodern as an artistic current, in its early stages, reacted and protested against the intellect and functionalism of the modern world, first in architectural art and gradually other artistic fields, and entered the field of theatre and performance in the process of its influential path. Postmodern theatre was recognized as a social, cultural, philosophical, and artistic activity in the art of the late 20th and early 21st centuries. The main function of postmodern theatre is influenced by the postmodernist manifesto, critique of the era and cultural, social and artistic domains and accordingly it strongly recommends and accepts the perception of the status of the time for the continuity and cultural, social and artistic life. The practical, artistic, social and cultural results of this emphatic recommendation are reflected in the theoretical and executive components of the progressive postmodern theatre and its doppelganger postmodern art. The fundamental question here is, what scientific and theoretical support does this have in the leading postmodern theatre? This study examines the relationship between those aspects and the theoretical and practical components of postmodern theatre and finally by adapting those aspects and components, the extent and quality of the influence of theoretical-practical indicators of the progressive postmodern theatre from postmodern socio-cultural views.

2- Methods:

This study aims to exploit the descent of postmodern cultural theories and to achieve a satisfactory scientific quality conclusion from the subject with a detailed view. Hence the paper draws its data on postmodern socio-cultural theory by studying a library of the most influential intellectual work of Postmodern Condition: A Report on Knowledge from Lyotard. On the other hand, in the data analysis, the essay has studied a good analysis of the quality of the most prominent theoretical components of postmodern art and theater which have a close theoretical overlap with the socio-cultural aspects of Lyotard. Finally, in order to achieve its goal, in the final part of the discussion and conclusion, the results of data analysis will be

adapted and will explain the role of these aspects in the practical components of the progressive postmodern theatre. Therefore, the study method and approach of the article will be citation-inferential and the method of analyzing the data will be analytical-adaptive. The results of this research are qualitative-fundamental and reveal that today's postmodern theatre is deep and still influenced by the worldview, philosophical worldview and socio-cultural theories of postmodern thought, especially Lyotard's opinions.

3- Findings:

Lyotard's Vote Indicator: Critique of the status quo, Plenty in the language game, Transnarrative, Language of the postmodern game, Narrative and scientific knowledge, Lots of language and play, Critique of Representation Pattern, Change, Truth and Reality, People's Consensus, People's Heroes, Legitimacy, Narrative of social culture, Socio-Cultural Links, Invent the rules of the new postmodern language game, Build skills instead of ideals, Death of the Master.

Facets of Lyotard's socio-cultural theories:

Negation of Modernism and One-Dimensional Traditional Culture, Creating a global culture, Plurality and Proliferation in Postmodern Status, Connecting with yourself, community, and social environment, Change the language of the traditional game, Avoid the imposed method; Creation of a method or avenue or eclectic method, Changing the postmodern situation, Capabilities of interdisciplinary groups, Transformation in cultural conditions, Interactive expression, Acceptance and legitimacy of the collective and group, Popular group consensus, Interdisciplinary Ability in Illustration, Efficiency; Conveyance of Concept; Passing from absolute truth, understanding individual and relative reality, Skill Driven.

4- Discussion & Conclusion:

The fundamental characteristics of postmodern status are explained by Lyotard in his book *The Postmodern Condition*. The strong study of that scientific-philosophical work suggests that Lyotard's views are presented in the form of a

critique of the status quo and considering those characteristics. Lyotard's views include major discussions in human, philosophical, economic, political, cultural and social relations in the field of knowledge. The detailed analysis of the discussed topics reveals the theoretical aspects of Lyotard. Most of Lyotard's theoretical aspects have been explained in the field of socio-cultural theories. On the other hand, studies in the field of postmodern theatre indicate that progressive postmodern theatre has significant components such as diversity, pluralism, negation of metanarrative, polytheism, scientific intuition, pluralism in ideas, composition and layout of the elements of the production of new thought and form, convergence of form and content, multi-reality, audience interpretation and its importance, group activity based on discourse, application of various media, diverse and different, manifestation of vitality in the aspects. Social and cultural inclusion and metaphor are included. By considering the aspects of these indicators, the quality of influencing the components of the

progressive postmodern theatre is more efficient than them. In this process, it has become increasingly clear that the progressive postmodern theatre has taken its theoretical basis in realization of concerned social and cultural functionalism in theory and performance, from the effects of which intellectual and thoughtful phases.

5- Funding:

The costs of this study were provided by the authors of this study.

6- Authors' Contributions:

The present article is based on the doctoral dissertation of the first author, consulting of the second and third authors, under the guidance of the fourth author, with the title: "Cultural-philosophical components of dance-theatre with an emphasis on Birringer's opinions".

7- Conflict of Interests:

According to the authors of this article, there was no conflict of interest.

مقاله پژوهشی

تبیین تأثیرپذیری مؤلفه‌های تئاتر پست‌مدرن پیشرو از آراء فرهنگی-اجتماعی لیوتار

شاهرخ امیریان دوست^{۱*}، شمس‌الملوک مصطفوی^۲، اسماعیل بنی‌اردلان^۳، مریم بختیاریان^۴

۱. دانشجوی دکتری فلسفه هنر، گروه فلسفه هنر، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

۲. دانشیار، گروه فلسفه، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

۳. دانشیار، گروه فلسفه هنر، دانشکده پژوهش هنر، دانشگاه هنر، تهران، ایران.

۴. استادیار، گروه فلسفه هنر، واحد علوم و تحقیقات تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

* مقاله حاضر مستخرج شده از رساله دکتری نگارنده اول، مشاوره نگارنده دوم و سوم، به راهنمایی نگارنده چهارم، با عنوان: "مؤلفه‌های فرهنگی-فلسفی رقص-تئاتر با تأکید بر آراء بیرینگر" است.

<https://doi.org/10.22034/scart.2025.140072.1407>

چکیده

تئاتر پست‌مدرن پیشرو شامل سبک نوشتار و اجرایی تئاتر پست‌مدرن، بعد از تئاتر آرتو است. این سبک از تئاتر حضور خود را در تئاتر جهان تا دوران معاصر حفظ و تثبیت کرده است. تئاتر پست‌مدرن در دهه ۱۹۳۰ میلادی در نوشتارهای انتقادی آرتو از تئاتر زمانه‌اش مطرح می‌شود. از سوی دیگر پیشینه جنبش پست‌مدرن از دهه ۱۹۶۰ و در واکنش به مکتب مدرنیسم قابل پی‌گیری است. متفکران بسیاری با طرح آراء خویش و به واسطه آن جنبش هسته مرکزی نحله فکری پست‌مدرن را گسترش داده‌اند. نخستین و تأثیرگذارترین آن اندیشمندان ژان فرانسوا لیوتار فرانسوی - واضع اندیشمندی پست‌مدرن فرانسه - است. توجه به انسان، فرهنگ و جوامع انسانی در نحله فکری پست‌مدرن همواره مورد تأکید بوده است. از سوی دیگر با واکاوی مؤلفه‌های تئاتر پست‌مدرن پیشرو این‌گونه به نظر می‌آید که آن سبک تئاتر پست‌مدرن بیشترین تأثیر را از نحله فکری متفکران پست‌مدرن، به‌ویژه نظریه‌های فرهنگی-اجتماعی لیوتار، اخذ کرده باشد. این مقاله قصد آن را دارد تا با مطالعات متقن این مهم را به اثبات برساند. پرسش اساسی در این زمینه این است که وجوه نظری فرهنگی-اجتماعی لیوتار با چه کیفیتی بر تئاتر پست‌مدرن پیشرو تأثیرگذار بوده است؟ نوشتار حاضر با مطالعه کتابخانه‌ای داده‌های مناسب علمی را بدست آورده و با اتخاذ شیوه تحلیلی-تطبیقی شاخص‌ترین مؤلفه‌های تئاتر پست‌مدرن را با وجوه فرهنگی و اجتماعی لیوتار تطبیق می‌دهد. این امر نشان خواهد داد، بنیاد مؤلفه‌های ویژه این سبک از تئاتر ریشه در وجوه نظری، فرهنگی و اجتماعی لیوتار دارد. اهم آراء فرهنگی-اجتماعی لیوتار در کتاب وضعیت پست‌مدرن: گزارش دربارۀ دانش مطرح است.

تاریخ دریافت: ۲۴ آبان ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش: ۲۵ خرداد ۱۴۰۳

انتشار آنلاین: ۱ تیر ۱۴۰۴

واژه‌های کلیدی: نظریه فرهنگی لیوتار،

تئاتر پست‌مدرن، مؤلفه‌های تئاتر

پست‌مدرن، وضعیت پست‌مدرن،

تئاتر پست‌مدرن پیشرو

استناد: امیریان دوست، شاهرخ؛ مصطفوی، شمس‌الملوک؛ بنی‌اردلان، اسماعیل؛ بختیاریان، مریم (۱۴۰۴). تبیین تأثیرپذیری مؤلفه‌های تئاتر پست‌مدرن پیشرو از آراء فرهنگی-اجتماعی لیوتار. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۷ (۲)، ۹۱-۱۰۵.

* نویسنده مسئول: شاهرخ امیریان دوست

نشانی: دانشگاه علوم تحقیقات تهران

پست الکترونیکی: Shahrokh.amirian@gmail.com E-mail:

۱- مقدمه و بیان مسئله

پست‌مدرن به‌عنوان یک جریان هنری، در ابتدای راه خود، با واکنش و اعتراض علیه عقل‌محوری و کارکردگرایی دنیای مدرن، نخست در هنر معماری و به تدریج حیطه‌های دیگر هنری را در بر گرفت و در روند مسیر تأثیرگذارش وارد حوزه تئاتر و اجراهای نمایشی شد. تئاتر پست‌مدرن به‌مثابه یک فعالیت اجتماعی، فرهنگی، فلسفی و هنری در هنر اواخر قرن بیستم و اوایل قرن بیست و یکم شناخته شد. کارکرد اصلی تئاتر پست‌مدرن تحت تأثیر مانیفست پسامدرنیستی، نقد دوران و حیطه‌های فرهنگی، اجتماعی و هنری است و بر این اساس ادراک وضعیت زمانه را برای تداوم و حیات فرهنگی، اجتماعی و هنری با قوت توصیه داشته و پذیراست. نتایج عملی، هنری، اجتماعی و فرهنگی این توصیه مؤکد، در مؤلفه‌های شاخص نظری و اجرایی تئاتر پست‌مدرن پیشرو و هم‌زادش - هنر پست‌مدرن - نمایان است. سؤال بنیادین اینجا این است که این مهم در تئاتر پست‌مدرن پیشرو از چه پشتوانه علمی و نظری برخوردار است؟ این پژوهش ضمن مطالعه متقن وجوه نظری فرهنگی و اجتماعی، به واکاوی رابطه آن وجوه با مؤلفه‌های نظری و عملی تئاتر پست‌مدرن پرداخته و در نهایت با تطبیق آن وجوه و مؤلفه‌ها، میزان و کیفیت تأثیرپذیری شاخص‌های نظری-عملی تئاتر پست‌مدرن پیشرو را از آراء فرهنگی-اجتماعی پست‌مدرن، تبیین می‌نماید. این مطالعه قصد آنرا دارد تا از تبار نظریه‌های فرهنگی پست‌مدرن بهره برده و با جزئی‌نگری به نتیجه با کیفیت علمی مناسب از موضوع دست یازد. از اینرو مقاله داده‌های خود در زمینه آراء نظری فرهنگی-اجتماعی پست‌مدرن را از طریق مطالعه کتابخانه‌ای از تأثیرگذارترین اثر اندیشمندانة نحله فکری پست‌مدرن - وضعیت پست‌مدرن: گزارشی درباره دانش از لیوتار - اخذ می‌کند. از سوی دیگر و در بخش تحلیل داده‌ها، جستار تحلیل مناسبی را از کیفیت شاخص‌ترین مؤلفه‌های نظری هنر و تئاتر پست‌مدرن مورد مطالعه قرار داده که هم‌پوشانی نظری قریبی را با وجوه نظری فرهنگی-اجتماعی لیوتار دارند. در نهایت مقاله در جهت نیل به هدف خود، در بخش پایانی - بحث و نتیجه‌گیری - به انطباق نتایج از تحلیل داده‌ها پرداخته و نقش این وجوه را در مؤلفه‌های عملی تئاتر پست‌مدرن پیشرو تبیین خواهد کرد. بنابراین روش و رویکرد مطالعاتی مقاله، استنادی-استنباطی و شیوه تحلیل داده‌ها تحلیلی-تطبیقی خواهد بود. نتیجه حاصل این پژوهش از نوع کیفی-بنیادین بوده و آشکار می‌کند، تئاتر پست‌مدرن امروز عمیق و همچنان تحت تأثیر جهان‌نگری و جهان‌بینی فلسفی و نظریه‌های اجتماعی-فرهنگی نحله فکری پست‌مدرن - به ویژه آراء لیوتار - است.

۲- پیشینه پژوهش

۱-۲: پیشینه تجربی

تأثیر تفکر پست‌مدرن بر هنر دوران معاصر موضوع مقاله همایونفر و همکاران (۱۴۰۱)، است. این پژوهش با عنوان "تحلیل هنر تعاملی بر اساس نظریه فراواقعیت بودریار؛ مطالعه موردی: چیدمان تعاملی دیجیتال"، در فصلنامه علمی پژوهشی کیمیای هنر به نشر درآمده و به مطالعه مؤلفه چیدمان تعاملی دیجیتال در هنرهای تجسمی معاصر پرداخته است. مقاله سعی دارد که به نشانه‌های بارز تأثیر پذیر این مؤلفه در هنر معاصر دوران پسامدرن، از نظریه فراواقعیت بودریار اشاره داشته باشد. نظریه فراواقعیت از نظریه‌های اجتماعی-فرهنگی شناخته شده بودریار و بودیاری یکی از بنیان‌گذاران پست‌مدرن محسوب می‌شود.

از معدود پژوهش‌های انجام شده داخلی در حوزه عملی تئاتر پست‌مدرن به مقاله افشار و سلیمی (۱۴۰۱)، باید اشاره داشت. رویکرد مطالعه در مورد تئاتر پست‌مدرن است. این پژوهش موضوع شیوه دراماتورژی بازیگر در تئاتر پست‌مدرن را مورد تحلیل متقن قرار می‌دهد. حاصل این پژوهش که در زمینه تفسیر نقش بازیگر در جریان اجرا تئاتر پست‌مدرن به مثابه دراماتورژ بوده، در فصلنامه علمی پژوهشی کیمیای هنر و با عنوان "پژوهشی در دراماتورژی بازیگر بر اساس ساختار درونی (نیروی ارگانیک) و ساختار بیرونی (نیروی دینامیک) اجرا در تئاتر پست‌مدرن"، به چاپ رسیده است.

در مطالعه عشقی و همکاران (۱۳۹۹)، که حاصل آن در فصلنامه علمی پژوهشی مطالعات هنر/اسلامی به نشر درآمده است، با در نظرگیری دو مؤلفه خلاقیت و زیبایی‌شناسی در پست‌مدرنیسم، الگوی مونتاژ در هنر معاصر ایران مورد مطالعه بوده است. در این مطالعه، پست‌مدرن به مثابه یک مکتب فراگیر و تأثیرگذار بر هنر معاصر ایران نگریسته شده است. اثبات تأثیرگذاری آراء

پست‌مدرن اندیشمندان غربی به مانند تکثرگرایی، مرگ سوژه، کالایی‌شدگی فرهنگی و فراروایت‌گرایی در تولید آثار هنری معاصر ایران که بر مبنای الگوی مونتاژ بر ساخته شده‌اند، بخش اعظم این واکاوی را به خود اختصاص داده است.

در مطالعه دیگری با عنوان "مطالعات فرهنگی دایاسپورا و جهان‌وطنی"، نشر یافته در مجله علمی پژوهشی علوم/اجتماعی (علمی)، ذکایی (۱۳۹۹)، در تبیین نظر خود، از نظریه‌های فرهنگی پست‌مدرن بهره لازم را برده است. این مطالعه با تأکید بر جهان‌وطنی در وضعیت پست‌مدرن، مسأله مهاجرت و ادراک فرهنگ فراملی و جهانی شدن اجتماعی-فرهنگی را مورد واکاوی قرار داده است. جلالی‌پور (۱۳۹۵)، در مطالعه‌ای با عنوان "تکه‌چینی نویسی، کوشش‌های مدرن، رهیافت‌های پست‌مدرن، زمینه‌ها، عناصر، روش‌ها، تأثیرات و چالش‌های نمایشنامه‌نویسی تکه‌چینانه"، به کاربردی عملی در زمینه نوشتار تئاتر پست‌مدرن پیشرو می‌پردازد. وی با رویکرد به مؤلفه‌های پست‌مدرن و تأثیر آن‌ها بر تئاتر پست‌مدرن پیشرو به خلق ژانر نوشتاری تکه‌چینی در تولید نمایشنامه برای سبک تئاتر پست‌مدرن اشاره دارد. هدف این نوشتار بیشتر شناخت و شناساندن آن ژانر نوشتاری به‌منابه ژانر بدیع در نمایشنامه‌نویسی تئاتر پست‌مدرن بوده است. حاصل این پژوهش در مجله تخصصی تئاتر به چاپ رسیده است. اسلامی تنها (۱۳۹۰)، با کاربرد نظریه فرهنگی به مثابه رویکرد نظری پژوهش، دو دیدگاه متضاد از عقلانیت را در ماکس وبر و علامه طباطبایی مورد واکاوی قرار می‌دهد. حاصل این پژوهش را وی با عنوان "بازتاب متضاد عقلانیت در نظریه فرهنگی ماکس وبر و علامه طباطبایی"، در فصلنامه علمی معرفت فرهنگی/اجتماعی، به نشر در آورده است. پژوهشگر با اتخاذ شیوه تحلیلی-تطبیقی تضاد عقلانیت ابزاری و فطری را در نظریه‌های فرهنگی این دو اندیشمند و با در نظرگیری تضاد فرهنگی میان ایشان، مورد مطالعه قرار می‌دهد.

از آنجا که زمینه مطالعه لیوتار در کتاب وضعیت پست‌مدرن دانش تعیین شده بود، مطالعات بسیاری از پژوهشگران در رابطه با این موضوع انجام شده است. از آن جمله پژوهشی از باقری (۱۳۸۳)، است. این پژوهش با عنوان "جهانی‌شدن، انقلاب اطلاعاتی و تعلیم و تربیت: با تأکید بر دیدگاه ژ. ف. لیوتار"، در فصلنامه نوآوری‌های آموزشی به چاپ رسیده است. پژوهشگر در این مطالعه سعی داشته تا با در نظرگیری آراء لیوتار راهکارهایی در زمینه تعلیم و تربیت در دوران استیلای اطلاعات کمی در جهان پست‌مدرن ارائه کند که در راستای جهانی‌شدن معناپذیر و کاربردی باشد.

پیشینه یادشده آشکار می‌کند که پژوهش‌های انجام پذیرفته و مقاله حاضر هم‌پوشانی قریبی را از منظر موضوع، رویکرد، روش و پرداخت ندارند. بنابراین پژوهش حاضر و نتیجه حاصله آنرا با اهمیت و بدیع باید در نظر گرفت و انجام و پرداخت به موضوع مطرح شده را ضروری دانست.

۲-۲: ملاحظات نظری

۲-۲-۱ - پست‌مدرن و پست‌مدرنیسم

اصطلاح پست‌مدرنیسم اولین بار در سال ۱۹۳۹ میلادی توسط آرنولد توینبی به کار رفت. سپس در اواسط قرن بیستم مفاهیم پست‌مدرن در کشور فرانسه نهادینه شد. با این حال دغدغه‌هایی در زمینه منشأ اولیه و نحوه توسعه این فلسفه وجود دارد.^۱ این اصطلاح در دهه ۱۹۶۰ میلادی در نیویورک توسط برخی هنرمندان و منتقدان به کار گرفته شد، سپس برخی نظریه‌پردازان اروپایی در دهه ۱۹۷۰ واژه مزبور را به‌طور وسیع به کار بردند. ژان فرانسوا لیوتار یکی از نظریه‌پردازان اروپایی در اثر مشهور خود با عنوان وضعیت پست‌مدرن به اسطوره‌های قانون‌مند شده و کلیت یافته در عصر مدرن، مانند ایده روایت بزرگ حمله کرد. وی هم‌چنین، علم و فلسفه را در تضمین آزادی‌های انسانی ناکافی دانست، هم‌چنان‌که معتقد بود چنین علم و فلسفه‌ای در ایجاد وحدت رویه در یادگیری و ارائه اصول علمی معتبر، کلی و جهانی، نارسا است. نکاتی که لیوتار به آن اشاره کرد، تنها برخی از مؤلفه‌ها و ویژگی‌های پست‌مدرنیسم است. فلسفه پست‌مدرنیسم در سال‌های پایانی دهه ۱۹۷۰ میلادی در کشورهایی چون آمریکا و به ویژه فرانسه و متأثر از آثار نویسندگانی چون ساموئل بکت، مارسل پروست و جیمز جویس توسعه یافت. پیش‌تر از این، مدت‌ها پیش از آنکه اصطلاح پست‌مدرن رایج گردد، بسیاری مفاهیم آن در جریان بوده است. در فلسفه این مفهوم در شکل

^۱ «An Interview with Richard Rorty».

امیریان‌دوست، شاهرخ؛ مصطفوی، شمس‌الملوک؛ بنی‌اردلان، اسماعیل؛ بختیاریان، مریم (۱۴۰۴). تبیین تأثیرپذیری مؤلفه‌های تئاتر پست‌مدرن پیشرو از آراء فرهنگی-اجتماعی لیوتار. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۷ (۲)، ۹۱-۱۰۵.

مخالفت جان دیویی با پوزیتیویسم، توصیف مجدد کاربست علمی توسط توماس کوهن و تأکید ویتگنشتاین بر ماهیت بازی زبانی بازنمایی و مطرح شده بود؛ پس از آن در انتقاداتی که از سلار تا دیویدسن و ویلارد کواین بر اسطوره امر مسلم نگریسته می‌شد، وارد دانسته می‌شود؛ این امر در ظهور معرفت‌شناسی طبیعی و به وابستگی توصیفات مربوط می‌شد (جنس، ۱۳۸۱، ۹۷ و ۹۶). در اروپا بسیاری از این قرابت‌ها با تشابهات گزینشی پست‌مدرن، صراحتاً در چارچوب پس‌اساختارگرایی مطرح شدند؛ گرچه در حملات هایدگر علیه بقایا و رسوبات اندیشه‌های دکارتی هوسرل آثار و نشانه‌هایی به چشم می‌خورد ولی در موارد و نمونه‌های زیر نیز می‌توان به برخی از این قرابت‌های پست‌مدرنی برخورد کرد، از جمله در نفی توصیفات زیربنایی در مفهوم هوسرلی آن؛ حمله سوسور و ساخت‌گرایی علیه پیوستگی موضع استعلایی در برابر سوژه خود-شفاف (سوژه‌ای که معنی آن روشن است)، ساخت‌گشایی یا شالوده‌شکنی متافیزیک حضور دریدا؛ توصیف مجدد فوکو از معرفت یا دانش؛ تقارب و همگرایی بین ساخت‌گرایان اجتماعی فرانسوی و انگلیسی، حملات علیه زبان شرایط کمکی و مداخلات متعدد لیوتار علیه روایت‌های کلان، بسیاری از قرابت‌های پست‌مدرن در چالش‌های جهانی علیه فلسفه اخلاقی آنگونه که در غرب چه در فلسفه آلمان و فرانسه و چه در آثار السدیرمک اینتایر، برنارد ویلیامز، مارتا نوسبام و دیگران فهم شده است، به چشم می‌خورد. نیروی انتقادات پست‌مدرن را به بهترین وجه شاید بتوان در برخی چالش‌های نظریه فمینیستی مثلاً در آثار جودیت باتلر و هلن سیکسوس و به‌طور عام در نظریه جنسیت مشاهده نمود؛ زیرا در نظریه جنسیت مفهوم عقل به تنهایی به عنوان مفهومی باز توصیف شده است که غالباً مفهومی با مؤلفه‌های تکثیر شده، پدرسالارانه، انسان‌ترسانه، قویاً ارادی و اختیاری تبیین می‌شود.

۲-۲-۲ - جنبش و فلسفه پست‌مدرن

فلسفه پست‌مدرن: به مجموعه پیچیده‌ای از واکنش‌هایی مربوط می‌شود که در قبال فلسفه مدرن و پیش‌فرض‌های آن صورت گرفته‌اند، بدون آنکه در اصول عقاید اساسی کمترین توافقی بین آنها وجود داشته باشد. فلسفه پست‌مدرن اساساً به معارضة با شالوده‌گرایی مورد اعتقاد مشترک فلاسفه برجسته سده‌های شانزده، هفده و هجدهم میلادی می‌پردازد و آن‌ها را پیش‌فرض‌هایی می‌داند که باید مردود شناخته شده و کنار گذاشته شوند (آوری، ۱۳۷۹، ۳۰ و ۳۱). این فلسفه تحت تأثیر مفاهیم پدیدارشناسی، ساختارگرایی، اگزیستانسیالیسم و همچنین اندیشه‌ها و نوشته‌های گئورگ ویلهلم فریدریش هگل، سورن کیرکگارد، فردریش نیچه و مارتین هایدگر است. فلسفه پست‌مدرن اغلب به تردید در مورد تقابل‌های دوگانه ساده می‌پردازد (Sim, 2011). (https://fa.wikipedia.org/wiki/فلسفه_پست‌مدرن)؛

پست‌مدرنیسم مانند بسیاری از اصطلاحات و تعابیر دیگر دچار بی‌ثباتی و تزلزل در معناست یعنی یک نظریه نظام‌مند، با فلسفه‌ای جامع و فراگیر نیست بلکه یک پیکره پیچیده و درهم تنیده و متنوع از اندیشه‌ها، دریافت‌ها، تشخیص‌ها، شناخت‌ها، تفسیرها، تعبیرها، برداشت‌ها، آراء و نظریه‌های متفاوتی از فرهنگ رایج و ترسیم‌نمایی از کثرت پدیده‌های فرهنگی-اجتماعی مرتبط به هم است.

۲-۲-۳ - نظریه فرهنگی-اجتماعی

بسیاری از آراء اندیشمندان پست‌مدرن در قالب نظریه فرهنگی-اجتماعی قابل تعریف است. در مطالعات اجتماعی و انسانی، فرهنگ و موضوعات فرهنگی جایگاه ویژه‌ای دارد. فرهنگ در جزیی‌ترین بخش‌های زندگی روزمره به‌صورت پیش‌تأملی در جریان است. فرهنگ در جهان امروز بستر تعریف، بازیابی و تکامل همه توانایی‌ها، ارزش‌ها، هویت‌ها، باورها، هنجارها، سنت‌ها، اسطوره‌ها و نمادهای بشری است. در این راستا نظریه فرهنگی، در عصر حاضر، یکی از منابع مهم برای توضیح فرهنگ و تبعات آن برای زندگی اجتماعی به‌شمار می‌رود. اندیشمندان پست‌مدرن توجه ویژه به زیست اجتماعی و فرهنگ جوامع داشته و فرهنگ را در بستر جوامع و منتقدانه مطالعه می‌کنند. بر این مبنا هیچ یک از مباحثی که در مقام نقد فرهنگ معاصر از زبان فیلسوفان پست‌مدرن بیان شده است در خارج از زندگی انسان کنونی و وضعیت آن نیست؛ نظریه فرهنگی، نظریه‌ای است که در مطالعه آکادمیک فرهنگ از آن استفاده می‌شود. فرهنگ بزرگترین نیاز جامعه بشری و عامل اصلی پویایی، نشاط و تداوم حیات جوامع است. امروزه مباحث حوزه فرهنگ به‌عنوان مهمترین عامل در توسعه اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، انسانی و اخلاقی یک کشور

امیریان‌دوست، شاهرخ؛ مصطفوی، شمس‌الملوک؛ بنی‌اردلان، اسماعیل؛ بختیاریان، مریم (۱۴۰۴). تبیین تأثیرپذیری مؤلفه‌های تئاتر پست‌مدرن پیشرو از آراء فرهنگی-اجتماعی لیوتار. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۷ (۲)، ۹۱-۱۰۵.

در کانون توجه صاحب‌نظران، اندیشمندان و نخبگان و فلاسفه قرار گرفته است و نقش مؤثر و بنیادی در کلیه عرصه‌های زیستی و فکری بشر داشته و چشم‌انداز جدیدی را در حوزه‌های عینی و ذهنی ایجاد کرده است. متفکران شناخته شده پست‌مدرن از این زمینه غافل نبوده‌اند و آراء ایشان در این حوزه قابل مطالعه و پی‌گیری است.

۲-۲-۴ - تئاتر پست‌مدرن

جان ال دیگیتنی در زمره پژوهشگرانی محسوب شده که سالیان مدیدی را در جستجوی تئاتر پست‌مدرن بوده و در نهایت در اواخر قرن بیستم میلادی پژوهشی با همان عنوان را ارائه می‌کند. دیگیتنی به نسلی از افراد فعال در حوزه هنر اشاره دارد و ایشان را نسلی نو اندیش خوانده که متمایز با نسل پیش از خود محسوب می‌شوند و باعث بالندگی هنر تئاتر شده‌اند. وی بهترین تعبیر را برای تئاتر ایشان تئاتر پست‌مدرن دانسته است. دیگیتنی در سه وجه، تداوم و حضور تئاتر پست‌مدرن را در نظر می‌گیرد. به رأی ایشان تئاتر پست‌مدرن از وام‌گیری نظریه‌پردازان متأخر مدرنیسم و یا از تجربه نمایشنامه‌نویسان آوانگارد آن دوره شکل مقدماتی خود را می‌توانسته تشکیل داده باشد و نیز می‌توان چنین متصور بود که گونه‌ای هنری نوین ویژه در جهت واکنش تقابلی بر علیه مدرنیسم و نظریات ایشان شکل واقعی تئاتر پست‌مدرن را بر ساخته باشد (دیگاتنی، ۱۹۹۱: X). سیلورمن معتقد است پیش از نیمه دوم قرن بیستم و قبل از آنکه به صراحت انسان با مفهوم پست‌مدرن آشنایی کافی یابد، آنتونین آرتو در کتاب خود *تئاتر و همزد آن*، تئاتر پست‌مدرن را نام‌گذاری کرده بود. این انتقاد مانیفست‌گونه از تئاتر زمانه در فرانسه (۱۹۳۰)، توسط آرتو مطرح گردید (سیلورمن، ۱۹۹۰: ۱۳۷). نظریات مانیفستی تئاتر نوگرایانه آرتو در مقاله‌ای از وی با عنوان "شاهکار بس است" و مجموعه نوشتارهایی که بعد با عنوان *تئاتر و همزد آن* تئاتر ارائه شد، از سویی شامل زیر سؤال بردن تئاتر سنت‌گرا، کلاسیک و مرسوم بود و از سوی دیگر در جهت تئاتر نوگرایانه با گرایش به تئاتر یونان باستان بود که در آن هیچ‌گونه بازنمایی کاربرد نداشته باشد. آرتو تئاتر سنت‌گرای متن و کلام محور را شاهکار زمانه خودشان بر شمرده و معتقد بود در این زمان دیگر آن تئاتر، تئاتر مرده‌ای است که زمانش گذشته است. به باور وی جهان تئاتر، تئاتر بی‌راهه رفته غرب را دیگر پذیرا نیست و آن تئاتر کاربردی مؤثر را در زندگی بشر ندارد. آرتو اعتقاد داشت از بعد از آشیل که پیوند تئاتر کامل از آیین‌های مقدس دور شد، تئاتر دیگر معنای اصیل خود را از دست داد. تئاتر باید به اصالت مقدس خود بازگردد و به مانند تئاتر یونان باستان قبل از آشیل، تئاتر آیینی مقدس باشد؛ به رأی آرتو، تئاتر غرب از آشیل تا برشت، دگردیسی انحرافی را تجربه کرد. تئاتر در این مسیر، درامی بازنمای کلامی شد که منطق بنیادین آن بر اساس مکالمه و گفت‌وگو و سامان می‌یافت. آرتو معتقد بود از تئاتر کلاسیک گرفته تا تئاتریکالیتی، از بن ریشه‌های تئاتر، به مانند آیین، سنن، اسطوره و مذهب، که بر اساس آن‌ها تئاتر اصیل غرب یونان باستان شکل می‌گرفت، دیگر خبری نیست. آرتو از این جهت به دنبال اجراهایی بود که ویژگی‌های بر شمرده شده را بر تابد و در کنارش همه فهم باشد. از این رو از سویی، گرایش به نمایش‌های شرق و از سوی دیگر بازگشت به آیین‌های تئاتری غرب - یونان باستان - را در دستور کار قرار داد. زیرا که در اولی تئاتر بی‌کلام، همه فهم و همگانی را می‌دید که همچنان در مسیر خود راه گم نکرده‌اند و ارتباط جویی قریبی را با بن ریشه‌های وجودی خود حفظ کرده و در دومی آیین‌هایی را سراغ می‌گرفت که ویژه مردمان و فرهنگ غرب می‌بود. تئاتر آرتو در بدو امر تئاتر شرق‌گرایی به نظر منتقدانش آمد که بدن‌بال نوعی بازیگری و نقش کارگردانی نوینی است که با پیوند ناخودآگاه و ذهن به خلق تئاتر دلخواه بپردازد، که البته خارج از حقیقت نبود. آرتو در واقع کلیه قواعد و چارچوب‌های سنت تئاتر غربی از زمان آشیل تا برشت را نابود کرد. به اعتقاد او انطباق گفت‌وگو و مکالمه اساس درام بازنمایی کلامی غربی است. به باور او تئاتر غربی از مفاهیم پیش از کلاسیک و جنبه‌های تئاتریکالیتی آن مانند مذهب، اسطوره و سنن آیینی کاملاً دور شده و دگردیسی یافته است. تئاتر برای آرتو اجرای یک رویداد آیینی بود. رویداد آیینی در گروه و دسته‌جمعی انجام و به نتیجه خواهد رسید. تئاتری بر این اساس نقش و مناسبات متفاوتی را نسبت به تئاتر متداول برای کارگردان، بازیگر، اجرا و تماشاگر تعریف، تبیین و تعیین می‌کند. این نقش از اساس تأثیرگذار و نو خواهد بود. به زعم آرتو حضور گروهی در تئاتری که تماشاگرانش در معرض روایت یک رویداد آیینی، اسطوره‌ای، عبادی و اعتقادی و دینی هستند، تجربه‌اش احساس زنده‌ای از همان جنس خواهند بود. تجربه دیگر تئاتری آرتو، تئاتر شقاوت، قساوت و به تعبیری بیرحمی است. دریدا تئاتر بی‌رحمی آرتو را

از آن جهت که رویدادهای آیین‌واره‌اش هرگز قابل بازسازی، تکرار و معرفی نیست، آیین‌واره و خود زندگی می‌داند. وی همچنین تئاتر آرتو را نزدیک شدن بی‌حصر به بیان نمایش تحلیل می‌کند (دریاد، ۱۹۷۸: ۲۳۴). تئاتر بی‌رحمی آرتو با این اندیشه مهیا می‌شد تا تماشاگران ناخودآگاه و به‌واسطه اجرایی از بی‌رحمی و زندگی در آن، به تسخیر درآیند. آرتو توقع داشت این تسخیر منجر به کاتارسیس (تطهیر نفسانی)، از نوع تئاتر یونان باستان - پیش از ارسطو - که بر اساس آیین‌ها، مراسم اعتقادی-عبادتی و اساطیر پر قدرتی می‌بود که تأثیر کاتارسیسی را بر همگان داشت، گردد. تئاتر قساوت نزد خود آرتو تفسیری به غیر از زندگی انسانی و ضرورت آن نمی‌داشت. به باورش تئاتر قساوت راوی حیات و هم‌سان زندگی است؛ کنش ازلی و زایش‌گر را در فضای این تئاتر جاری باید دید؛ مکان این فضا محلی است که زندگی در آن جادوگرایانه داد و ستد می‌شود (آرتاود، ۱۹۵۸: ۱۱۴).

۲-۲-۵ - تئاتر پست‌مدرن پیشرو

تئاتر پست‌مدرن پس از آرتو، تلاش کرد تا مفاهیمی نوین‌تری را از فضا و زبان صحنه ارائه کند. هنرمندان این عرصه بسیاری از ابزار را به خدمت گرفتند تا آن امر را تحقق بخشند. از کاربرد مجسمه و عروسک کنار بازیگران گرفته تا استفاده از چند رسانه هنری در اجرا، به مانند استفاده کاربرد همزمان هنر اجرا و رسانه فیلم، از آن جمله برشمردنی هستند. بلادرنگ تمام آن خلاقیت‌های هنرمندان در جهت دور کردن فضا و زبان صحنه از فضا و زبان صحنه تئاتر متعارف و خلق مفاهیم نوین تئاتریکال بوده است، اما رد حضور و وجود مؤلفه‌های دیگری از تئاتر پست‌مدرن نیز، در این سیر تحولی، قابل پی‌گیری است. تغییر و شالوده‌شکنی از آن جمله مؤلفه‌های شاخص پست‌مدرن به‌شمار می‌رود که جنبه تکثیر آن تا بی‌نهایت ابعاد مختلف تئاتر پست‌مدرن قابل تأویل است. اجراگر تئاتر پست‌مدرن پیشرو همه ابزار را در جهت شالوده‌شکنانه در حالی استفاده می‌کند که هر اجرا با اجرای دیگر هرگز یکسان، شبیه و تکراری نباشد. تئاتر پست‌مدرن پیشرو قرار است مانند زندگی واقعی در جهان باشد که هیچ رویداد و روایتی در روز بعد، یا حتی لحظه‌ای بعد، دوباره همان رویداد و روایت نبود. بنابراین همان‌گونه که امر حیات دائم در تغییر است، تغییر مداوم نیز در تئاتر پست‌مدرن پیشرو امری ضروری، تبیین شده و حیاتی محسوب می‌شود. بر همین اساس آموزش‌های روش‌مند، قاعده‌گرا و سیستماتیک تئاتر از استانیسلاوسکی و استراسبرگ گرفته تا گروتوفسکی، ضمن اینکه محلی از کاربرد و توجه را نزد اجراگران تئاتر پست‌مدرن پیشرو نخواهند داشت، مضر، مطرود و منحرف‌کننده محسوب می‌شوند. اجراهای تئاتر آف آف برادوی (OOB)، مصداق جالب توجه‌ای از این‌گونه تئاتر را بدست خواهد داد. هر اجرا در این تئاتر انتقال مفاهیم ویژه خود را داراست. در این‌گونه تئاتر نه تنها عوامل اجرایی بلکه تماشاگر هر روز و هر لحظه متفاوت و در دریافت متفاوت است. هر اجرا با تغییر حتی یک تماشاگر امکان تغییر اجرا را بوجود خواهد آورد. جهان دائم در تغییر است و مفاهیم نیز تغییر پذیرند. بر همین اساس اندیشه و اطلاعات ارائه در هر اجرا، اجرای متغیری را خواهد داشت و به همین نسبت اجرای نوین نیز انعکاسی از مفاهیم، اطلاعات و ادراک نوینی خواهان بوده و ارائه می‌دهد. این‌گونه اجرا بر خواست تماشاگر نیز تغییر پذیر است؛ تمام اجرا بر قاعده فلسفه توجه و ثمربخشی به وضعیت تماشاگر، انسان، جامعه و فرهنگ، شکل و ادامه حیات می‌دهد.

۳- روش پژوهش

تجزیه و تحلیل مستندات و داده‌ها در این مقاله به شیوه کیفی انجام می‌شود. «پژوهش کیفی با کشف معنا، به واسطه غوطه‌ور شدن پژوهشگر در داده، مفاهیم را به شکل مضمون‌هایی مورد بررسی قرار می‌دهد» (محمدی و همکاران، ۱۳۹۹، ۱۲۵؛ میرزایی و شاهرودی، ۱۴۰۲، ۵). در واقع در این روش، «محقق با استفاده از تفسیر خود بر روی اطلاعات گردآوری شده به تجزیه و تحلیل می‌پردازد» (شاهرودی، ۱۴۰۰، ۶۹؛ آژند و امیریان‌دوست، ۱۴۰۲، ۸). در این پژوهش نخست به واسطه مطالعات کتابخانه‌ای، مستندات و داده‌ها از موضوع جمع‌آوری شد. در مرحله دیگر پژوهش با بررسی داده‌ها، مؤلفه‌های شاخص اجرایی تئاتر پست‌مدرن پیشرو شناسایی و بر اساس ملاحظات نظری پژوهش مورد بحث و تحلیل قرار گرفت. در بخش پایانی مقاله با تطبیق مؤلفه‌های یادشده و وجوه تلخیص شده فرهنگی-اجتماعی لیوتار - که در کتاب وضعیت پست‌مدرن متفن است - مؤلفه‌های تأثیرپذیر تئاتر پست‌مدرن را از آن وجوه تبیین می‌نماید. این امر از طریق تشابه‌یابی تطبیقی صورت می‌پذیرد. بر این اساس از لحاظ ماهیت

پژوهش حاضر از نوع بنیادی و تحلیلی-تطبیقی محسوب می‌شود. چنانچه این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی و با رویکرد استنادی-انطباقی، به واکاوی ارتباط میان وجوه آراء فرهنگی-اجتماعی و مؤلفه‌های تئاتر پست‌مدرن پیشرو با پیش‌فرض‌های مشخص از تئاتر پست‌مدرن می‌پردازد. از لحاظ نتیجه حاصله، پژوهش در زمره کیفی-استدلالی محسوب می‌شود؛ زیرا که پس از تحلیل و انطباق داده‌ها، استدلال نگارندگان منجر به نتیجه‌یابی کیفیت گزاره‌ها در پژوهش خواهد شد.

۴- تحلیل یافته‌ها

وجوه شاخص آراء فرهنگی و اجتماعی لیوتار در وضعیت پست‌مدرن

- تغییر در وضعیت پست‌مدرن

کتاب وضعیت پست‌مدرن، پیش‌رو در ارائه تفکر پست‌مدرن است. ژای فرانسوا لیوتار در دهه ۱۹۷۰ کتاب وضعیت پست‌مدرن: گزارشی درباره دانش را به سفارش شورای دانشگاه‌های حکومت ایالتی کبک نگاشت. وی به دنبال اثبات این ادعا بود که شرایط و موقعیت جوامع دست‌خوش تغییر شده‌اند و دانش و اطلاعات تحت سلطه تکنولوژی به‌طور عام و کامپیوترها به‌طور خاص قرار گرفته است. **پایان عصر صنعتی** و تولیدهای انبوه به همراه این **تغییر وضعیت** دانش را لیوتار عصر پست‌مدرن می‌نامد و بر همین مبنا دانشی را که تحت سلطه و کنترل تکنولوژی قرار دارد نقد می‌کند. در همین رابطه وی در باب **پایان فراروایت‌ها**، مرگ عصر استاد، مشروعیت‌بخشی به دانش، دانش روایی و دانش علمی مباحثی را مطرح می‌کند. به گفته کنج لیوتار مسلماً اولین فردی نبود که اصطلاح پست‌مدرنیسم را به کار برد، اما کاربرد این اصطلاح عاریتی در کتاب وضعیت پست‌مدرن از لیوتار بود که باعث شد تا اصطلاح پست‌مدرنیسم وارد گفتمان روشنفکران شود. کنج بر این باور است که وضعیت پست‌مدرن لیوتار شامل کاربری نظری فلسفی است که پست‌مدرنیته به واسطه آن زیر ذره‌بین قرار می‌گیرد. براین اساس وضعیت پست‌مدرن توصیفی ارائه شده دارد که از چه راهی علوم و دانش می‌تواند در جامعه تغییر را حاصل کند. به باور لیوتار این تغییرات و روند آن، هیچ‌گونه ارتباطی با اعتقاد و ایمان نداشته، بلکه **تغییر فرهنگ و صنعتی‌شدن جامعه** است که منجر به **تغییر** و **تغییر جایگاه** دانش در جوامع **پست‌مدرن** است. در دیدگاه لیوتار، دانش علمی، یک **گفتمان** بوده و در بستر خاص خود می‌بایست مورد بررسی باشد (کنج، ۲۰۱۳).

- مشروعیت دانش در وضعیت پست‌مدرن

لیوتار در قسمت دوم کتاب وضعیت پست‌مدرن به **معضل** ایجاد شده در حوزه **مشروعیت** دانش که به واسطه وضعیت پست‌مدرن، که در آن دانش در **خدمت قدرت** درآمده است، پرداخت جدی و مشروعی را دارد. در اینجا وی اشاره دارد که تا چه اندازه این روند باعث شده تا دانش بیش از پیش به مسئله جدی برای حکومت‌ها تبدیل شود.

- فراروایت، دانش و قدرت

در کتاب وضعیت پست‌مدرن لیوتار تلاش بسیاری کرده تا از زاوایای مختلف و جدیدی به جایگاه دانش و دانشگاه بنگرد. لیوتار بر اساس دریافت خود از **تغییرات جایگاه فراروایت‌ها** و خط سیر **تحولات تکنولوژی**، راهنمایی تفکری و عمل‌گرایانه را بنا به کاربرست آن در **عصر نوینی** از **فرهنگ تمدن مدرن** ترسیم کرد. لیوتار آن تحولات را پست‌مدرن می‌نامید؛ وضعیتی که در آن بشر متمدن معاصر در آن گرفتار است و **تحولات عظیمی** را در حوزه‌های مختلف تجربه می‌کند. لیوتار در ابتدای وضعیت پست‌مدرن از جوامع کامپیوتریزه و بستر دانش می‌گوید. وی تشریح جامعی را ارائه کرده که چگونه **قدرت**، **دانش کامپیوتریزه** شده حاوی از اطلاعات را، تبدیل به ابزار یا وسیله‌ای در جهت کسب اعتبار، جایگاه و **سرمایه** برای خود کرده است.

- تبیین فراروایت‌گرایی

به‌زعم ملیاس (۱۳۸۹)، بدگمانی نسبت به فراروایت‌ها، که مفهوم پست‌مدرن لیوتار بر اساس آن تعین یافته است، در اغلب تحلیل‌های لیوتار سایه افکنده است. از منظر لیوتار فراروایت‌گرایی وجه مشخصه وضعیت موجود (پست‌مدرن) است، که مستحق

تغییر است. **فراروایت‌گرایی** مستوجب تغییر در سازمان‌دهی گوناگون در سطوح مختلف اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی در جوامع پست‌مدرن است و لیوتار با تعمیم این وجه به موضوع پژوهش خود بر آن صحنه می‌گذارد. لیوتار بر این باور است که بر حسب فراروایت‌گرایی در وضعیت پست‌مدرن شاهد تغییر در سازمان‌دهی دانش جهانی هستیم (ملپاس، ۱۳۸۹: ۴۱).

- فراروایت‌گرایی و انواع فراروایت

از دیدگاه لیوتار فراروایت‌ها بر دو گونه تقسیم می‌شوند:

الف. فراروایت‌های تعاملی؛

ب. فراروایت‌های رهایی‌بخش؛

لیوتار متفاوت دو گونه فراروایت‌های مد نظر خود را در بحث اصلی کتاب وضعیت پست‌مدرن این گونه تبیین می‌کند: در فراروایت‌های تعاملی، به خودی خود، دانش یک هدف محسوب می‌شود. در مقابل، در فراروایت‌های رهایی‌بخش، «دانش دیگر سوژه به حساب نمی‌آید بلکه در خدمت سوژه قرار دارد» (لیوتار، ۱۳۹۴، ۱۲۲).

لیوتار فرهنگ معاصر را فرهنگ پست‌مدرن دانسته و مناسبات آنرا در جامعه پسا صنعتی (جامعه معاصر گذر کرده و پس از صنعتی شدن، مطالعه می‌کند. به تعبیر دیگر از منظر لیوتار تغییر در انگاره مدرنیته از وضعیت صنعتی و مدرن به پسا صنعتی و پسا مدرن، فرهنگ را در وضعیت پست‌مدرن قرار داده است. بر همین اساس آنچه همراه وضعیت پست‌مدرن است، لاجرم در تغییر ماقبل خود معناپذیر است. تغییر بخش لاینفک انگاره پست‌مدرن است که گردشی متغیر و تفکیک داده شده از انگاره مدرنیته خواهد بود. بر این اساس در حوزه فرهنگ، اجتماع و مقتضیات قابل واکاوی مربوط این حوزه‌ها، هر آنچه متصور است بر مدار این قاعده استوار خواهد بود. به معنای روشن‌تر جامعه پسا صنعتی و فرهنگ مربوطه‌اش دیگر جامعه و فرهنگ صنعتی و مدرن نیست. با پذیرش این تغییرات، پذیرش نیازمندی انسان به بازتعریف آنچه قبل از این تغییر بوده است دور از ذهن نخواهد بود. لیوتار این روند تغییر را در کتاب وضعیت پست‌مدرن در زمینه مطالعه اصلی (دانش) آورده و تعمیم آن را به امور دیگر زیست اجتماعی در آن وضعیت تأکید می‌کند. لیوتار تأکید کرده که جامعه و فرهنگ معاصر دیگر علمی که در نقش دایره‌المعارف عموم‌پذیر و قابل پژوهش باشد را پذیرا نیست؛ در تشریح این وضعیت لیوتار گذر از روایت را مطرح کرده و از نوعی فراروایت با عنوان و مشخصه نظری-تأملی یاد می‌کند. لیوتار می‌گوید، در وضعیت پست‌مدرن به واسطه فراروایت تأملی، «تقسیم‌بندی کلاسیک بین حوزه‌ها و رشته‌های متنوع علم به زیر سؤال می‌روند. رشته‌ها محصور می‌گردند. در مرزهای بین علوم تداخل‌هایی صورت می‌گیرد و از دل این‌ها قلمروهای جدید سر بر می‌آورند» (لیوتار، ۱۳۹۴: ۱۲۸). لیوتار بر اساس رویکرد و موضوع پژوهشی خود وابستگی شدید تکنولوژی و تولید علم را در عصر حاضر - که پسا صنعتی و پست‌مدرن دانسته - با نگاهی منتقدانه تحلیل می‌کند. با این نگاه تکنولوژی که زمانی قرار بود در خدمت بشر، زندگی و علم بوده و باعث تکامل جامعه و فرهنگ باشد، در وضعیت جوامع معاصر در خدمت سرمایه‌گذاران و علم اقتصادساز مد نظر ایشان درآمده است. در این نظام سرمایه‌گذار ابایی از آن نداشته تا با صرف هزینه‌های صد چندان از دیگری، علمی را با اتکاء بر تکنولوژی بدست آورد تا با خدمت‌گیری اختصاصی-فردی از آن، بر ازدیاد مالی خود بیافزاید. لاجرم در این وضعیت و سیستم، دانش، تولید علم، دانشمند، پژوهش، دانشگاه، تکنولوژی و هر آنچه امکانات در فرهنگ، جامعه و انسان هست، در خدمت تولید سرمایه خواهد بود. در این نظام سرمایه‌دار توان مالی خود را به کار بسته تا علم و تکنولوژی را در حد توان به خدمت گیرد؛ در این روند چگونه می‌تواند دانش و مقتضیات وابسته‌اش - استاد، دانشمند، علم، پژوهش، دانشگاه و حتی تکنولوژی علمی - در حد سفارش سفارش دهنده‌اش تنزل نیافته و محدود نشود؟ پس بدون هزینه کرد مالی هیچ حقیقتی نیز در این وضعیت ارائه نخواهد شد. در این وضعیت حتی در تولید حق و حقیقت (ویژه به زعم لیوتار در دانش)، بازی زبانی، بازی زبانی اقتصادی، ثروت و ثروتمندان خواهد بود. در آن وضعیت دور از ذهن نیست که هر چه ثروت بیشتر داشته و در خدمت‌گیری مقتضیات سرمایه‌ساز موفق‌تر باشی برحق‌تر نیز خواهی بود.

- بازی زبانی

امیریان‌دوست، شاهرخ؛ مصطفوی، شمس‌الملوک؛ بنی‌اردلان، اسماعیل؛ بختیاریان، مریم (۱۴۰۴). تبیین تأثیرپذیری مؤلفه‌های تئاتر پست‌مدرن پیشرو از آراء فرهنگی-اجتماعی لیوتار. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۷ (۲)، ۹۱-۱۰۵.

لیوتار در حوزه زبان توجه ویژه‌ای را به مبحث بازی زبانی ویتگنشتاین داشته، چنانچه تأثیر فراوان آن در مصادیق نظریه‌های لیوتار منعکس است. این روند در بخش سوم کتاب وضعیت پست‌مدرن بسیار نمودار است. بازی زبانی را لیوتار به مانند عینکی به کار برده، که دانش موجود با وجود و بر مبنای وجود آن بر چشم، باید نگریسته و در نظر آید.

- کاربرد بازی زبانی در تبیین آراء لیوتار

به زعم ملیاس (۱۳۸۹) و نولا و ایزیک (۲۰۰۳)، لیوتار در تحلیل مباحث خود به‌ویژه در تحلیل تغییرات در وضعیت پست‌مدرنیته حوزه دانش و سازماندهی سیاسی مربوطه‌اش از ایده بازی‌های زبانی کمال بهره را برده است (ملیاس، ۱۳۸۹، ۳۲). نولا و ایزیک روش لیوتار را در این زمینه تأکید بر واقعیت زبان (جنبه پراگماتیک وجه کاربردی-اجرایی)، دانسته که از تأثیرپذیری بازی‌های زبانی ویتگنشتاین نشأت می‌گیرد. لیوتار با گسترش نظریه بازی‌های زبانی، همان‌گونه که ویتگنشتاین معتقد است - که کاربرد کلمات از سوی ما در جهت تأثیرگذاری بر افراد است و این دلیل مهمی خواهد بود که زبان را بخش فعالی از موجودیت زندگی روزمره انسان دانست - سعی در اثبات فرضیه‌هایش دارد (نولا و ایزیک، ۲۰۰۳).

- کثرت و بازی زبانی

کثرت امری اجتناب‌ناپذیر در وضعیت موجود معاصر است. همین امر کثرت‌گرایی را به ویژگی شاخصی از وضعیت پست‌مدرن تبدیل کرده است. این وجه در دوره معاصر موجب گردیده تا در شاخه‌های علم و دانش کثرت فراوان بوجود آید. جهان امروز، هر روز و هر لحظه شاهد تکثیر دانش کثیر در سطح بالای جهانی است. کثرت به‌مانند بازی زبانی عمل خواهد کرد و این مقوله در مورد کثرت شاخه‌های دانش نیز صادق است.

- ابداع قواعد نوین بازی زبانی پست‌مدرن؛ فرآیند دانشمند، دانش، مخاطب

یکی از شاخصه‌های وضعیت پست‌مدرن زیر سؤال بردن انگاره سنت است. در وضعیت پست‌مدرن، مدرنیسم، قواعد و ویژگی‌های تعمیم یافته‌اش در زمینه‌های مختلف زندگی انسان‌ها، در زمره سنت‌گرایی برشمرده شده و محکوم به دوری جستن و تغییر خواهد بود. این وضعیت هدف کاربردپذیری جبرگرای سنت را دیگر پذیرا نخواهد بود و در مقابل آن به پرسش‌گری دست خواهد زد، زیرا که زمان پست‌مدرن، زمان بازی زبان سنت نبوده بلکه زمان، زمان ابداع حرکات نوین بازی‌های زبانی و خلق قواعد جدید در این زمینه خواهد بود. لیوتار با اتکاء به محوریت پژوهش خود، در وضعیت پست‌مدرن، سعی دارد تا با مصداق قرار دادن بحث زبان پژوهش علمی، ضمن اینکه در این زمینه به کاربردشناسی نوینی دست یازد، آنرا به تمام امور زندگی، جوامع و فرهنگ وضعیت پست‌مدرن تعریف‌پذیر کند. دنیای پست‌مدرن با یافتن نمونه‌های پارودوکسیکال مشروعیت‌بخشی سنت‌گرایانه، بازی و قواعد را در این زمینه تغییر داده است. بر نتافتن هدف کاربردپذیری مشروعیت‌بخشی جبرگرایانه نظام سنتی آموزش و دانش را در پست‌مدرن در این زمره باید دانست. اکنون زمان تغییر بازی زبان سنت‌گرایانه فرا رسیده است. مخاطب علم پست‌مدرن باید بپرسد، علم ارائه شده‌ات به چه درد خورده و از آن مهمتر استدلال علمی شده در این دانش چه دردی را کاهش خواهد داد یا برطرف خواهد کرد؟ به زعم لیوتار در این تغییر مشروعیت‌بخشی مخاطب دارای نقش خواهد شد. مخاطب اکنون بخش مهمی از پازل بازی زبانی است که نباید از آن چشم‌پوشی کرد. مخاطب در این روند خود تبدیل به یک فرستنده شده، فرستنده استدلالی که از وی فردی خلاق و متفکر خواهد ساخت. این روند قابل اشاعه به کل اجتماع و فرهنگ جوامع است. با استمرار این روند، حداقل، تفکر و خلاقیت از دست رفته به جوامع بازگردانده می‌شود. بر این اساس در امر مشروعیت‌بخشی سنتی تغییر اساسی ایجاد شده و این خود دانش خواهد بود که در وضعیت پست‌مدرن به جایگاه اصلی اعتباربخشی خود بازگشته، گفتمان و قواعد ویژه خود را بازمی‌سازد و در مشروعیت‌بخشی مشارکت خواهد داشت. سوی دیگر این فرآیند که از مشروعیت‌بخشی سنت‌گرایانه بدور مانده‌اند، دانشمندان هستند؛ پست‌مدرن در زمینه علم و بازی زبانی مربوطه‌اش، ایشان و عقایدشان را بخش مهمی از آن سیکل می‌داند؛ در علم و دنیای پست‌مدرن داشتن عقیده و ارائه آن در اثر دانشمند چنان با ارزش است که دانشمند و اثرش در

حد عالیترین هنرمند و هنر بازشناخت خواهند شد. دانشمند به‌مثابه هنرمند یا داستان‌سرایی است که بدون اتکاء به یک روش از پیش تعیین و تحمیل شده‌ای، داستان خود را - با بی‌روشی، یا روش التقاطی یا روش ابداعی خویش و در مجموع آزاد از هر روش پیشین و تعیین شده - ارائه کرده و تنها موظف است تا در صورت نیاز داستان خود را اثبات نماید.

- نقد الگوی بازنمایی در جامعه مدرن

لیوتار در همان منبع مطالعاتی (وضعیت پست‌مدرن، قسمت چهار و پنج)، الگوهای زیربنایی و بنیادین جوامع مدرن را که در جهت بازنمایی کلی در حوزه‌های مختلف کارکرد داشته معرفی و تحلیل و مورد انتقاد قرار می‌دهد. لیوتار در ادامه این نقد الگوی دو بخشی جامعه پست‌مدرن را ارائه کرده که و آن را الگوی کاربردی مناسب در وضعیت پست‌مدرن تبیین می‌کند.

- دانش روایی و علمی

لیوتار در بخشی از مطالعه پژوهشی-فلسفی خود (وضعیت پست‌مدرن، بخش ششم و هفتم)، به تشریح تعاریف دانش در مضامین روایی و علمی پرداخته و از سویی هر کدام از آن‌ها را در روند بستر جامعه مدرن و جهان پست‌مدرن تبیین می‌نماید. با این روند، ضمن تأکید بر نقد دانش روایی مدرنیسم، سوق به دانش علمی فراموش شده را در وضعیت پست‌مدرن تأکید می‌کند. وی این ایده را مطرح کرده که تغییر وضعیت جهان به پست‌مدرن به جای خود باعث تغییر مسیر دانش نیز خواهد شد. لیوتار معتقد است این تغییرات باعث آنست که مسیر مشروعیت و روایی دانش مدرن مسیر علمی را در پیش گرفته و در نهایت باعث پیشرفت علم در جایگاه اصلی علمی باشیم. لیوتار در قسمت هشتم تا دهم کتاب وضعیت پست‌مدرن به تحلیل مسائل مطرح کرده در وضعیت پست‌مدرن می‌پردازد. اهم موضوعات را وی در حوزه پژوهشی و با پیش‌فرض‌های ارائه کرده‌اش تحلیل کرده و در زمره نظریه‌های تبیین اجتماعی فرهنگی پست‌مدرن محسوب می‌شود. شاخص‌ترین وجوه تحلیلی وی عبارت است از:

- روایت، فرهنگ اجتماعی پست‌مدرن

لیوتار وضعیت موجود را در حاشیه موضوع کتاب وضعیت پست‌مدرن، «وضعیت دانش در توسعه یافته‌ترین جوامع»، «پست مدرن»، تشریح و نام‌گذاری می‌کند (لیوتار، ۱۳۹۴، ۵۳) و بر همان اساس، وضعیت و موقعیت حاکمه در شرایط فرهنگی غرب را واکاوی می‌کند.

فرهنگ به دلیل تحولاتی که در قواعد علم، ادبیات و هنر ایجاد شده تغییر زیادی کرده است. لیوتار این تحولات را در «بستر بحران روایت‌ها»، بررسی می‌کند (همان) و اقرار می‌کند که موضع اصلی وی درباره پست‌مدرن را می‌توان با ساده کردن بیش از حد «بی اعتقادی و عدم ایمان به فراروایت‌ها» توصیف کرد؛ «بی اعتقادی که بی‌تردید محصول پیشرفت در علوم است» (همان، ۵۴) به همین علت جامعه آینده را نه با عینک نظریه سیستم‌ها یا ساختارگرایی، بلکه با نظریه بازی‌های زبانی بسیار متفاوت و بر مبنای عدم تجانس عناصر نگاه می‌کند. عواملی که صرفاً «موجب وصله پینه و تکه تکه شدن نهادها» (همان) شده و «جبرگرایی محلی» را باعث می‌شوند (همان، ۵۵). در این شرایط، تصمیم‌گیرندگان به دنبال رشد و گسترش قدرت خود بوده و در «حوزه مسائلی چون عدالت اجتماعی و حقیقت علمی نیز به‌طور یکسان مشروعیت قدرت مذکور منوط است به توانایی آن در به حداکثر رساندن عملکرد اجرایی نظام - یعنی به حد اعلائی کمال رساندن کارآیی آن». همین مسئله سطحی از رعب و وحشت را در جامعه پراکنده می‌کند؛ «یا عمل کنید یا از صحنه حذف شوید» (همان، ۵۵).

- پیوندهای فرهنگی و اجتماعی، مدرن و پست‌مدرن

در مباحث لیوتار، به‌ویژه در بحث پیوندهای فرهنگی و اجتماعی، قیاس دو منظر مدرن و پست‌مدرن پیش برنده فرضیه تغییر در وضعیت پست‌مدرن می‌باشد. تبیین نظریه دانش علمی در وضعیت پست‌مدرن این امر را بیشتر آشکار می‌کند. در این مورد نخست لیوتار انواع دانش را در دو قسم روایی و علمی بیان و تعریف کرده، سپس هر یک را به مدرنیسم و پست‌مدرن مربوط دانسته و در نهایت نظریه خود را تبیین می‌نماید. بر همین اساس در مورد دانش روایی لیوتار از توانش یا استعداد، که نوعی گذر از معیار

امیریان‌دوست، شاهرخ؛ مصطفوی، شمس‌الملوک؛ بنی‌اردلان، اسماعیل؛ بختیاریان، مریم (۱۴۰۴). تبیین تأثیرپذیری مؤلفه‌های تئاتر پست‌مدرن پیشرو از آراء فرهنگی-اجتماعی لیوتار. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۷ (۲)، ۹۱-۱۰۵.

حقیقت است و رسیدن به معیارهایی نظیر زیبایی، عدالت که کارآیی را نیز همراه خود دارد، یاد می‌کند. لیوتار متذکر شده که معیار این‌گونه دانش یا علم در ارتباط میان عرف و دانش سنجش خواهد شد. به این شیوه لیوتار مشروعیت‌بخشی به علم را مطرح کرده و پرسش اساسی‌اش را می‌پرسد: که چه کسی، چگونه و با چه معیاری در این شرایط به این‌گونه علم مشروعیت خواهد داد؟ هابرماس معتقد است شیوه مشروعیت‌بخشی نزدیک به اجماع - به بیان لیوتار افکار - در اینجا مد نظر است (زاهدانی و شاه‌ولی، ۱۳۹۸: ۸۲).

به تعبیری در رابطه با این‌گونه دانش اجماعی علم و دانش، بودن یا نبودن، داشتن یا نداشتن، جاهل ماندن و دانستن را تبیین خواهد کرد و به دانش مشروعیت می‌بخشد؛ موضوعیت عینیت این علم در تربیت و آموزش ملت‌ها است که در جریان بوده و سازنده فرهنگ آن انسان‌ها و اجتماع انسانی آن‌ها در جهان است. به زعم لیوتار این دانش چه در نزد انسان متمدن و چه در نزد انسان بدوی و اجتماع ایشان، روندی متداول و برقراری است؛ زیرا که در جوامع مختلف اعم از بدوی یا حتی توسعه یافته، آنچه باعث تفاوت در این امر است، تنها هویت صور در ذهن (نزد انسان بدوی یا وحشی) یا در تفکر علمی (نزد انسان متمدن یا حتی متمدن توسعه یافته) خواهد بود. به عبارتی، این تمایز ارتباطی به انسان بدوی یا متمدن بودن انسان و جوامع ندارد.

در این میان لیوتار متذکر شده که توجه داشته باشید چگونه دانش سنتی که به دست مردمان بر ساخت می‌شود، به دانش روایی گفته شده متکی است. از سوی دیگر این دانش روایی است که به جوامع این اجازه را می‌دهد - با سنجش و ارزیابی خود - که در چه حد و حدودی و با چه فرمول‌بندی ویژه‌ای و با اتکاء به اسطوره و افسانه‌ها (روایت‌ها)، این‌گونه از دانش (سنتی)، تدوین و اشاعه (روایت) یابد.

قالب روایی همواره در معرض انواع بازی‌های زبانی خواهد بود، زیرا که از شاخص‌ترین ویژگی روایت این است که قابلیت نقل شدن و انتقال یافتن در ذاتش را داراست، به همین دلیل دانش روایی قابل انتقال به هر و با هر بازی زبانی است. از دیگر ویژگی‌های دانش روایی آن است که در تداوم ارتباط‌گیری با خود، جماعت و محیط پیرامونی‌اش (محیط اجتماعی)، فعال بوده و نیز دارای کارکرد نظارت همیشگی در این ارتباط است. به عبارتی و به واسطه این کارکرد، دانش روایی مجموعه‌ای قواعد عملی و کاربردی را در بر گرفته که دایم به پیوند و همبستگی اجتماعی دامن می‌زند و این جریان دایمی در روایت‌ها نقل و انتقال می‌یابد.

الف. مقابل دانش علمی، قالب توسعه یافته دانش قرار داشته که شاخصه‌های مشخص خود را دارد. در این قالب: فرستنده‌ای هست که بیان حقیقت می‌کند؛ اثبات حقیقت دانش و مستدل کردن آن از وظایف تولید کننده این‌گونه از دانش است. لیوتار دو راه را در جهت این‌گونه اثبات حقیقت (علمی) مدنظر دارد که شامل اثبات یا ابطال‌پذیری است.

ب. مخاطب امکان ابراز بیان تقابلی (موافقت یا مخالفت)، دارد؛ این گزاره به این معنا خواهد بود که حتی در صلاحیت داشتن فرستنده دانش نیز تصمیم و پذیرا بودن گروهی مد نظر خواهد بود؛ اینجا تصمیم گروهی-جمعی مطرح است، نه آنکه تنها علم توسط فرستنده یا افراد خاص تأیید و علم یا دانش تلقی شده و قابل تعمیم به کل جامعه و مردم جهان باشد؛ در این مبنا مخاطب و انتخابش حائز اهمیت می‌شود. مشروعیت و ارزش‌گذاری در این دانش توسط جمع و گروهی انجام پذیر است که از توانش و صلاحیت برابری بهره‌مند باشند.

ج. هماهنگی بیان مدلول و عمل از الزامات آن است؛ کارکردگرایی در عمل از ویژگی‌های دانش علمی است. هماهنگی موضوع، روند اثبات و مورد استفاده از الزامات پذیرش این‌گونه دانش است.

- نقد وضعیت موجود جوامع با موضوعیت دانش

لیوتار پس از آنکه دو گونه دانش را مورد واکاوی قرار می‌دهد به وضعیت اجتماعی جوامع متمدن بازگشت دارد و متذکر می‌شود که این جوامع از جوامع سنتی فاصله گرفته‌اند و بر همین اساس دیگر از اهداف جهان‌شمول که در آن کل بشریت ملاک باشد خبری نیست. این مهم را لیوتار با سوق دادن به موضوع بحث خود واکاوی و بیان کرده است. چنانچه معتقد است سازماندهی دانش در جوامع امروز دیگر آنچه که در جوامع سنتی بود نیست و تحقق اهداف و کارکردگرایی همگانی جهان‌شمول بشری دیگر در جوامع بشری مدرن مطرح نیست.

ادامه مسیر را لیوتار در وضعیت پست‌مدرن و به واسطه دانش پست‌مدرن تشریح می‌کند. بر این اساس **جامعه و فرهنگ پست‌مدرن** دیگر **جامعه سنتی نبوده** و از آن فاصله معنا داری را خواهد گرفت. دانش پست‌مدرن بنا به وضعیت جوامع پسامدرن نه مدرن و نه سنت‌گرا خواهد بود. این جوامع و حتی دانش تولید شده‌اش ویژه خود است. در فرهنگ و جوامع بشری پست‌مدرن، **جهانی‌شدن مطرح است**. در جوامع بشری که اقتصاد و سود دهی در بازار، آن هم در سطح کل جهان مطرح است، هدف نیز بر همین معنا تعریف خواهد شد. این روند قابل تعمیم به دانش نیز بوده است، زیرا که به دلیل گفته شده، دانش به مثابه ابزاری در خدمت این هدف یاد شده درآمده است. در این وضعیت، دانشی که بتواند در اقتصاد جهانی و بازار مربوطه‌اش سودآوری کلانی را به‌همراه داشته باشد، دانش محسوب شده، در مسیر دانش بودن حرکت کرده و قابل ارزش‌گذاری خواهد بود. چنین دانش محقق شده‌ای در ارزش‌گذاری دارای درجه والایی است.

- جایگاه و تبیین حقیقت

جایگاه از مباحث مهم لیوتار است. لیوتار در وضعیت پست‌مدرن این مهم را در رابطه با دانش، دانشگاه و سیستم دانشگاهی نقد می‌کند و می‌پرسد که در چنین آموزش عالی **مخاطب** چه جایگاهی داشته و آیا هدف کاربردی که برای نظام آموزش و تربیت مطرح است، مخاطبان را هم شامل می‌شود؟ مخاطبان در نگاه اول در سیستم آموزش و تربیت دانشجویان خواهند بود که در حیطه خدمات آموزشی گرفتار شده‌اند. در این نظام تغییر شامل هم نظام آموزشی و هم هدف آموزش خواهد بود. انتخاب، آموزش و خدمات در این‌گونه نظام آموزشی، بر همان اساس تنظیم می‌گردد. این نظام از دانشجو نه نخبه‌گی و نه لیبرالیسم را انتظار دارد تا در جهت آزادی‌بخشی و پیشرفت جوامع و انسان‌ها از آن بهره گرفته شود. دیگر قرار نیست **اومانیسم لیبرال** ملاک انتخاب تعداد زیادی دانشجوی مشتاق باشد که حتی بدون آزمون ورودی و سنجشی وارد سیستم آموزش شوند. **آزادی و رهایی** دانشجو بدون در نظرگیری هدف نظام آموزش در جهت تولید علم ویژه، اینجا دیگر بی‌معنی است. خدمات آموزشی آنجایی در این نظام قابل ارائه است که منجر به بازتولید روشنفکران فنی توانا شده که با فنون و تکنولوژی نوین دانش نوینی را در راستای هدف نظام آموزشی محقق سازند یا در دیگر سو، روشنفکر تخصصی که شغل، حرفه و رشته‌ای را بر حسب توانش، نه نخبه‌گی و آزادی، چنانچه در کاربست چرخه نظام سرمایه‌داری مثمر ثمر عملی باشد، باز تولید کند.

لیوتار پرسش‌های مهم دیگری در این زمینه دارد از آن جمله که در وضعیت کنونی آموزش عالی قصد دارد چه چیزی را منتقل کند و چگونه این امر در این نظام آموزشی اتفاق می‌افتد؟ در این وضعیت، حقیقت، علم انباشته شده، آموزش **کلاسیک** و **روایت** و **فراروایت‌ها** چه نقش و چه جایگاهی برایشان باید متصور بود؟ لیوتار معتقد است دیگر هیچ دانشجویی نخواهد پرسید که دنبال حقیقت باشم یا خیر، زیرا که سؤال اصلی اینک به جای حقیقت، فایده داشتن یا نداشتن است. در این وضعیت انتقال ذخیره علمی تنها به استاد و کلاس وابسته نیست بلکه ابزار **تکنولوژی نوین** تعیین‌ساز نوینی شده است. دیگر آموزش و استاد سنتی و کلاسیک قابل تعویض با **بانک‌های حافظه‌مند** است؛ به عبارتی **ماشین‌های هوشمند و تکنولوژیک جای استادان** را گرفته‌اند؛ روایت‌های کلان به‌مانند رهایی و زندگی روحانی که امر اعظم مشروعیت‌بخشی را عهده‌دار بودند، اکنون چه جایگاهی خواهند داشت؟ در این وضعیت حتی آموزش کلاسیک، مخاطب دانشجویپذیری خود را نیز از دست داده است.

- اجماع مردم، قهرمانی مردم

لیوتار با جدیت به دنبال رسیدن به سؤالاتی از این دست است: - چه کسی در واقع چنان به حق است که جائز باشد برای کل جامعه تصمیم گیرنده باشد؟ - آیا این روش‌های مشروعیت‌بخشی می‌تواند پاسخگوی جوامع علمی، که قرار است جوامع و فرهنگ جامعه جهانی بر اساسشان سازمان‌دهی شود، باشد؟ - چه کسی قابلیت سوژه‌گی شدن در جهت صدور مجوز به‌هنگار بودن را صادر کند تا متعهدین جوامع بر آن متعهد بمانند؟ - آیا تنها اجماع متخصصین می‌تواند با مشروعیت‌بخشی که بر پایه روایت‌های اقتدار یافته - فراروایت - تبیین شده سره را از ناسره تمییز داده و بر اجتماع وضعیت پسامدرن تأثیر گذاشته و کارکردگرایی عملی مناسبی را برای بشر، زندگی، جامعه و فرهنگ جهانی سامان دهد؟ در این مقطع است که نقطه اختلاف ادراکی لیوتار با

منتقدانی به مانند هابرماس بیشتر نمایان می‌شود. ایده دریافتی اجماع هابرمایس از لیوتار در این مورد کامل زیر سؤال رفته، زیرا که لیوتار تنها نشانه مشروعیت را در اجماع مردم دانسته و مردم را قهرمان و حاکم سرنوشت خود می‌داند. لیوتار در زمینه پژوهش خود نیز، به همین نسبت نشانه مشروعیت را در اجماع مردمی دانسته تا در نهایت از این انباشت دانش حقیقی به وجود آید. به عبارتی همه امور از مردم و برای مردم باید بوده، بوجود آید و باشد. رجوع به حقیقت و بطن جوامع بیش از پیش نشان‌دهنده این موضوع بوده که همان طور که در جوامع علمی، اعضا آن در مورد کذب یا صدق مباحث به بحث مشغولند، مردم اجتماع نیز بر عدل‌انگاری و غیرعادلانه بودن امور بحث‌های تعیین کننده‌ای را داشته باشند. این مردم هستند که قوانین مدنی را برمی‌سازند که در عمل مصداقی، به مانند دانشمندانی عمل کرده که قوانین علمی را گردهم انباشته و به جمع‌بندی می‌رسند. اگر که دانشمندان به طور متداوم به ایجاد پارادایم‌های نوینی مشغولند که با بهره‌مندی از آن‌ها قواعد قبلی را تجدید نظر کنند، به همان نحو دقت در امور مردم نشان می‌دهد که همان مردم بوده که دایم در تکامل بخشی قواعد اجتماع خویش کوشا هستند.

- مشروعیت‌بخشی با فراروایت‌ها؛ مشروعیت‌زدایی

از منظر لیوتار، با تداوم آن وضعیت، تمامیت جوامع در جهت تحقق اجرایی شدن هدف نظام حاکم، که قدرت را در سیطره دارد، به فعالیت وا داشته خواهد شد. دانشگاه و نظام آموزش دانش‌محور مصداق ویژه لیوتار در این زمینه نیز هست چنانچه وی از این منظر این وجه را چنین تحلیل کرده که در وضعیت پسامدرن و در جهت جلوگیری از ازدیاد جمعیت بیکار فارغ‌التحصیلان غیراجرایی و غیرمتمنخصص، یا لاجرم آموزش عالی و دانشگاه به تبعیت از قدرت‌های موجود، به سوی هدف آموزش اجرایی شده‌محور آن وضعیت باید ره بپیماید یا آنکه این هدف نظام، با پشتوانه و فشار همان قدرت‌ها، در خارج از مکان دانشگاهی محقق خواهد شد. زیرا اکنون این وضعیت منجر به لحظه‌ای است که «دیگر دانش فی‌نفسه هدف به‌شمار نمی‌آید و انتقال آن دیگر وظیفه انحصاری محققان و دانشجویان محسوب نمی‌گردد» (لیوتار، ۱۳۹۴: ۱۴۸). لیوتار در لحظه توصیف شده، هر تلاشی را در جهت مشروعیت‌بخشی تغییر یافته از سوی خود دانش و با کمک‌گیری از فراروایت‌ها، تلاشی بی‌ثمر دانسته که منجر به نتیجه عکس است که منجر به مشروعیت‌زدایی بیشتری خواهد شد.

- خلق مهارت به جای آرمان؛

به عقیده لیوتار در وضعیت پسامدرن معاصر، هدف کاربرپذیری و قابلیت‌یابی اجرایی دانش، انتقال و آموزش آن، در سطح بالاترین رده از آموزش عالی رخنه کرده است. بر همین اساس در کشورهای توسعه یافته، مراکز علمی تا سطح عالی ترویج و ادامه مسیر آموزش و تربیت مهارت‌محور را جایگزین آرمان‌محوری علمی کرده و می‌کنند. با این توجه به‌صورت متداوم و مستمر وظیفه پیش‌گفته‌رهای بخشی و آزادی روایت، در سطح نظام اجتماعی، فرهنگی و علمی جوامع - به‌جای دوری جستن، نکوهش، تغییر و حذف شدن - در حال تکثیر است، حال آنکه هدف از تربیت دیگر تربیت نخبگان در جهت رهایی و آزادی خلاصه نمی‌شود، بلکه بر بستر همان مشروعیت‌زدایی از دانشگاه در جهت مهارت آموز کردن تلاش شده و بازیکنان تربیت شده‌ای را به جوامع تحویل خواهند داد تا قادر باشند به‌صورت عملی اهداف نظام کاربردی جوامع پسا صنعتی را پیش ببرند (زاهدانی و شاه‌ولی، ۱۳۹۸، ۸۵).

- مرگ استاد

لیوتار عصر حاضر را با پیشرفت پیش‌نیازهای آن، مشروعیت‌زدایی و کاربرپذیری، عصر مرگ استاد می‌نامد: «استاد اکنون دیگر برای انتقال دادن دانش مستقر توان‌مندتر از شبکه‌های بانک حافظه نیست، توان‌مندتر از گروه‌های بین رشته‌ای در تصویرپردازی (به تخیل در آوردن) حرکت‌های جدید یا بازی‌های جدید نیست» (لیوتار، ۱۳۹۴: ۱۵۴). لیوتار اشاره دارد بازی زبانی در وضعیت کنونی معاصر، به ویژه در زمینه دانش، تغییر را شاهد بوده و از حل مشکلات به بازی اطلاعات تغییر کرده است. به واسطه بازی اطلاعات، این‌گونه به نظر می‌آید تا راز علمی، راز باقی‌نماند و اطلاعات دسترس‌پذیر باشد. این تغییر ویژگی دیگری را در وضعیت پست‌مدرن ایجاد کرد که به زعم لیوتار به روند مرگ استاد ختم می‌شود.

امیریان‌دوست، شاهرخ؛ مصطفوی، شمس‌الملوک؛ بنی‌اردلان، اسماعیل؛ بختیاریان، مریم (۱۴۰۴). تبیین تأثیرپذیری مؤلفه‌های تئاتر پست‌مدرن پیشرو از آراء فرهنگی-اجتماعی لیوتار. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۷ (۲)، ۹۱-۱۰۵.

۵- بحث و نتیجه‌گیری

ویژگی‌های بنیادین وضعیت پست‌مدرن را لیوتار در کتاب وضعیت پست‌مدرن تبیین کرده است. مطالعه متقن آن اثر علمی-فلسفی حاکی از آنست که آراء لیوتار در قالب نقد وضعیت موجود و با در نظرگیری آن ویژگی‌ها مطرح می‌شود. آراء لیوتار شامل مباحث کلان در مناسبات انسانی، فلسفی، اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی در حوزه تخصصی-زمینه‌ای دانش می‌باشد. واکاوی جزئیات مباحث مطرح شده، وجوه نظری لیوتار را آشکار می‌کند. بخش اعظم وجوه نظری لیوتار در حوزه نظریه‌های فرهنگی-اجتماعی تبیین شده است. وجوه مزبور در متن مقاله حاضر نمایان و نشان‌دار - برجسته و پررنگ - شده است. از سوی دیگر مطالعات حوزه تئاتر پست‌مدرن مشخص می‌کند که تئاتر پست‌مدرن پیشرو مؤلفه‌هایی شاخص از جمله تنوع‌گرایی، کثرت‌گرایی، نفی فراروایت، چندگانه‌گرایی، شهود علمی، تکثرگرایی در آراء، ترکیب‌بندی و چیدمان عناصر تولید اندیشه و فرم نوین، هم‌سویی فرم و محتوی، واقعیت چندگانه، تأویل مخاطب و اهمیت آن، فعالیت گروهی مبتنی بر گفت‌وگو، کاربرد رسانه‌های گوناگون، متنوع و مختلف، جلوه‌گر سرزندگی در وجوه اجتماعی و فرهنگی و کاربست استعاره و ایهام را شامل می‌شود (مختاباد امرئی، ۱۳۸۷: ۸۱-۹۰). در نگاه ژرف‌نگرانه مؤلفه‌های یاد شده تئاتر پست‌مدرن پیشرو تبیینی از وجوه نظری، فرهنگی و اجتماعی مطالعه شده از لیوتار را آشکار می‌کند. بذل توجه به جدول شماره ۱ این مهم را به وضوح روشن خواهد کرد. مطالعه ضمنی جدول ذیل تناظر شاخصه‌های آراء لیوتار در وضعیت پست‌مدرن را با مؤلفه‌های تئاتر پست‌مدرن پیشرو نشان می‌دهد. با در نظرگیری وجوه آن شاخصه‌ها، کیفیت تأثیرپذیری مؤلفه‌های تئاتر پست‌مدرن پیشرو از آنها بهینه‌تر نمایان می‌شود. در این فرآیند بیش از پیش مشخص شده که تئاتر پست‌مدرن پیشرو، بنیاد نظری خود را در تحقق کارکردگرایی دغدغه‌مند اجتماعی و فرهنگی در نظریه و اجرا، از تأثیرات کدام نحله فکری و اندیشمندی اخذ کرده است.

جدول شماره ۱: تطبیق متناظر وجوه نظریه‌های فرهنگی-اجتماعی لیوتار و مؤلفه‌های شاخص تئاتر پست‌مدرن پیشرو تنظیم: نگارندگان

ردیف	مؤلفه‌های تئاتر پست‌مدرن پیشرو	شاخصه آراء لیوتار	وجوه نظریه‌های فرهنگی-اجتماعی لیوتار
۱	تنوع‌گرایی	نقد وضعیت موجود	نفی فرهنگ مدرنیسم و سنتی تک‌ساحتی ایجاد فرهنگ جهانی
۲	کثرت‌گرایی	کثرت در بازی زبانی	کثرت و تکثیر در وضعیت پست‌مدرن
۳	نفی فراروایت	دانش روایت تبیین فراروایت‌گرایی	ارتباط با خود، اجتماع و محیط اجتماعی
۴	چندگانه‌گرایی	زبان بازی پست‌مدرن	تغییر زبان بازی سنت‌گرایانه دوری از روش تحمیلی؛ آزاد در روش اتخاذ بی‌روش یا روش التقاط و ابداعی
۵	شهود علمی	دانش روایی و علمی	نقد دانش روایی و سوق به دانش علمی
۶	تکثرگرایی در آراء	کثرت و بازی زبانی	تکثیر دانش کثیر
۷	ترکیب‌بندی و چیدمان عناصر تولید اندیشه و فرم نوین	نقد الگوی بازنمایی مرگ استاد	تغییر در وضعیت پست‌مدرن توانمندی از گروه‌های بین‌رشته‌ای
۸	جلوه‌گر سرزندگی	تغییر روایت، فرهنگ اجتماعی پست‌مدرن	تغییر شرایط و وضعیت گذر از انگاره سنت و مدرنیسم تحول در شرایط فرهنگی
۹	واقعیت چندگانه	فراروایت تأملی و رهایی بخش تبیین حقیقت و واقعیت	گذر از روایت و علوم عموم پذیر

امیریان‌دوست، شاهرخ؛ مصطفوی، شمس‌الملوک؛ بنی‌اردلان، اسماعیل؛ بختیاریان، مریم (۱۴۰۴). تبیین تأثیرپذیری مؤلفه‌های تئاتر پست‌مدرن پیشرو از آراء فرهنگی-اجتماعی لیوتار. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۷ (۲)، ۹۱-۱۰۵.

۱۰	تأویل مخاطب و اهمیت آن	مشروعیت‌بخشی و دانش علمی اجماع مردم، قهرمانی مردم	بیان توسط فرستنده مخاطب امکان بیان تعاملی پذیرش و مشروعیت جمعی و گروهی
۱۱	فعالیت گروهی مبتنی بر گفت‌وگو	مشروعیت‌بخشی اجماع مرگ استاد جایگاه و تبیین حقیقت	اجماع گروهی مردمی ضدیت با نخبه‌گرایی و فردمحوری جایگزینی بانک اطلاعات به جای تک استاد
۱۲	کاربرد رسانه‌های گوناگون، متنوع و مختلف	مرگ استاد	توانمندی بین رشته‌ای در تصویرپردازی ایجاد حرکت و بازی جدید
۱۳	روایت‌گرایی فرهنگی و اجتماعی	روایت فرهنگ اجتماعی بی اعتقادی و عدم ایمان به فراروایت پیوندهای فرهنگی-اجتماعی	تغییر و تحولات فرهنگ تکه تکه شدن نهادها روایت؛ گذر از حقیقت؛ زیبایی، عدالت، کارآیی
۱۴	کاربست استعاره و ایهام	پیوندهای فرهنگی-اجتماعی حقیقت و واقعیت	کارآیی؛ انتقال مفهوم گذر از حقیقت مطلقه، درک واقعیت فردی و نسبی
۱۵	رهایی از هم‌سویی فرم و محتوی خلق محتوی در فرم و بالاعکس	ابداع قواعد بازی زبانی نوین پست‌مدرن خلق مهارت به جای آرمان	نادیده‌گاری انگاره سنت ابداع بازی زبانی نوین انتخاب آزاد روش مهارت‌محوری

ملاحظات اخلاقی

پیروی از اصول اخلاق پژوهش

در مطالعه حاضر فرم‌های رضایت نامه آگاهانه توسط تمامی آزمودنی‌ها تکمیل شد.

حامی مالی

هزینه‌های مطالعه حاضر توسط نویسندگان مقاله تأمین شد.

مشارکت نویسندگان

مقاله حاضر مستخرج شده از رساله دکتری نگارنده اول، مشاوره نگارنده دوم و سوم، به راهنمایی نگارنده چهارم، با عنوان: "مؤلفه‌های فرهنگی-فلسفی رقص-تئاتر با تأکید بر آراء بیرینگر" است.

تعارض منافع

بنابر اظهار نویسندگان مقاله حاضر فاقد هرگونه تعارض منافع بوده است.

منابع

- آوری، رابرت (۱۳۷۹). پست‌مدرنیته و پست‌مدرنیسم تعاریف نظریه‌ها و کاربردها. ترجمه و تدوین حسینعلی نودری، تهران: نقش جهان.
- آژند، یعقوب و امیریان‌دوست، شاهرخ (۱۴۰۲). تحلیل معنایی نقوش ویژه سفالینه‌های هزاره‌های سوم تا چهارم ق.م. فرهنگ موسیان. جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۵ (۳)، ۱-۲۰.
- اسلامی تنها، اصغر (۱۳۹۰). بازتاب متضاد عقلانیت در نظریه فرهنگی ماکس وبر و علامه طباطبایی. معرفت فرهنگی/اجتماعی، ۲ (۲)، ۵-۳۳.
- افشار، حمیدرضا و سلیمی، سپهر (۱۴۰۱). پژوهشی در دراماتورژی بازیگر بر اساس ساختار درونی (نیروی ارگانیک) و ساختار بیرونی (نیروی دینامیک) اجرا در تئاتر پست‌مدرن. کیمیای هنر، ۱۱ (۴۵)، ۷-۱۸.
- باقری، خسرو (۱۳۸۳). جهانی شدن، انقلاب اطلاعاتی و تعلیم و تربیت: با تأکید بر دیدگاه ژ. ف. لیوتار. نوآوری‌های آموزشی، ۳ (۸)، ۴۰-۵۸.
- جنس، آنتونی. اف (۱۳۸۱). پست‌مدرنیسم: هنر پست‌مدرن. ترجمه مجید گودرزی. تهران: عصر هنر.
- امیریان‌دوست، شاهرخ؛ مصطفوی، شمس‌الملوک؛ بنی‌اردلان، اسماعیل؛ بختیاریان، مریم (۱۴۰۴). تبیین تأثیرپذیری مؤلفه‌های تئاتر پست‌مدرن پیشرو از آراء فرهنگی-اجتماعی لیوتار. جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر، ۷ (۲)، ۹۱-۱۰۵.

- جلالی‌پور، بهرام (۱۳۹۵). تکه‌چینی نویسی، کوشش‌های مدرن، رهیافت‌های پست‌مدرن، زمینه‌ها، عناصر، روش‌ها، تأثیرات و چالش‌های نمایشنامه‌نویسی تکه‌چینانه. *تئاتر*، (۶۵)، ۹۰-۱۰۴.
- زاهد زاهدانی، سید سعید؛ شاه‌ولی، ریحانه (۱۳۹۸). بررسی و نقد کتاب وضعیت پست‌مدرن: گزارشی درباره‌ی دانش. *پژوهش‌نامه انتقادی متون و برنامه‌های علوم انسانی: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی*، ۱۹(۱۰)، ۷۳-۹۲.
- ذکائی، محمدسعید (۱۳۹۹). مطالعات فرهنگی دایاسپورا و جهان‌وطنی. *علوم اجتماعی (علمی)*، ۲۷(۸۸)، ۱-۲۴.
- لیوتار، ژان فرانسوا (۱۳۹۴). وضعیت پست‌مدرن: گزارشی درباره‌ی دانش. ترجمه حسین علی نودری، تهران: گام نو.
- عشقی، سوده؛ مختاباد امرئی، سیدمصطفی؛ شریف‌زاده، محمدرضا (۱۳۹۹). زیبایی‌شناسی و خلاقیت در مکتب «پست‌مدرنیسم» با تأکید بر الگوی مونتاژ در هنر معاصر ایران. *مطالعات هنر/اسلامی*، ۱۶(۳۷)، ۱-۱۶.
- شاهرودی، فاطمه (۱۴۰۰). *راهنمای نگارش طرح تحقیق در هنر*. تهران: نیل آی و اندیشه احسان.
- ملپاس، سایمن (۱۳۸۹). *ژان فرانسوا لیوتار*. ترجمه قمرالدین بادیر دست، تهران: نشر نی.
- محمدی، جمال؛ دانشمهر، حسین؛ سبحانی، پرویز (۱۳۹۹). مصرف ایماژهای بدن در میان کاربران اینستاگرام در شهر سمنان. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۳(۳)، ۱۱۵-۱۴۱.
- مختاباد امرئی، سید مصطفی (۱۳۸۷). پست‌مدرنیسم و تئاتر. *نشریه هنرهای زیبا: دانشگاه تهران*، ۳۴(۳)، ۸۱-۹۰.
- میرزایی، روزبه و شاهرودی، فاطمه (۱۴۰۲). علل گسست فرهنگ شنیداری موسیقی از اصالت‌های فرهنگی و هنری در ایران از دوره ناصری تا پهلوی اول. *جامعه‌شناسی فرهنگ و هنر*، ۵(۲)، ۱۷-۱.
- همایونفر، راشنو؛ مصطفوی، شمس‌الملوک؛ اردلانی، حسین (۱۴۰۱). تحلیل هنر تعاملی بر اساس نظریه فراواقعیت بودریار؛ مطالعه موردی: چیدمان تعاملی دیجیتال. *کیمیای هنر*، ۱۱(۴۴)، ۷-۲۳.

References

- Artaud, A. (1955). *The Theater and its Double*. Translated by Mary Caroline Richards, Grove Weidenfeld, New York.
- Derrida, J. (1987). *Writing and Difference*. University of Chicago Press, Chicago.
- Digaetani, J. L. (1991). *A Search for a Postmodern Theatre: Interview with Contemporary Playwrights*. Greenwood Press, New York.
- Kench, A. (2013). *A Critical Analysis of Jean-Francois Lyotard's 'The Postmodern Condition: A Report on Knowledge'*. With Respect to Christian Apologetics, [Dissertation]. London School of Theology: UK.
- Nola, R. and G. Irzik. (2003). Incredulity Towards Lyotard: A Critique of a Postmodernist Account of Science and Knowledge. *Studies in History and Philosophy of Science Part A*, 34, 2.
- Silverman, H. J. (1990). *Continental Philosophy III: Postmodernism Philosophy and Arts*. Routledge, New York.
- Sim, S. (2011). *The Routledge Companion to Postmodernism*. Pub. Location: London.